

UDK 94(497.6)(049.3)

Primljeno: 30. 11. 2025.

Stručni rad
Professional paper

Elmedina Duranović

JEDINSTVEN DOPRINOS PRUOČAVANJU BOSANSKOHERCEGOVAČKE RODNE HISTORIJE

**[*Historical Searches / Historijska traganja*, br. 23, Sabina Veladžić
(ur.), Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2024]**

Historijska traganja br. 23. objavljen krajem prošle godine prvi je broj jednog časopisa Instituta za historiju (UNSA) koji je posvećen temama iz historije ženskog društvenog djelovanja. Iako je razvoj ženske rodne historije u posljednjih pedeset godina predstavljao dinamično i značajno poglavlje historijske nauke, u bosanskohercegovačkoj historiografiji rodna historija nije zauzimala vidno mjesto. Tek relativno nedavno dolazi do njenog snažnijeg uključivanja u akademski diskurs, što ukazuje na potrebu za dubljim razumijevanjem društvenih struktura, identiteta i rodni uloga u historijskom kontekstu. Rodna historija kao istraživački okvir nudi kritički pogled na strukture koje su tradicionalno marginalizirale iskustva i djelovanje žena. U tom kontekstu, časopis posvećen historiji žena predstavlja dragocjen doprinos mapiranju kompleksnih formi ženskih praksi. Oslanjajući se na interdisciplinarni pristup, ovaj broj časopisa artikulirše načine na koje su žene, uprkos društvenim ograničenjima, aktivno oblikovale političke, kulturne i socijalne pejzaže svojih zajednica.

Glavna i odgovorna urednica ovog broja *Historijskih traganja* je dr. sc. Sabina Veladžić, naučna saradnica u Institutu za historiju čiji naučni interesi uključuju savremenu historiju Bosne i Hercegovine. Posljednjih godina nastoji osvijetliti rodni aspekt bosanskohercegovačke povijesti. Kroz niz uspješno realiziranih projekata otvara prostor za sagledavanje ženskog društvenog djelovanja, ideoloških konstru-

kcija roda i kulturnih reprezentacija žene u historijskim narativima. Među istaknutim rezultatima njenog rada nalazi se i zbornik *Zamišljanje žene: O ideološkim i kulturnim konceptima ženskog roda*, koji je uredila zajedno sa kolegicom Aidom Ličinom-Ramić. U istom tematskom okviru priređen je i ovaj broj *Historijskih traganja*, kao značajan korak ka institucionalizaciji i daljoj afirmaciji ženske rodne historije u okviru bosanskohercegovačke akademske zajednice.

U središtu pažnje autora radova objavljenih u ovom časopisu nalazi se žena i njena uloga u društvu, analizirana kroz različite periode, od austrougarskog razdoblja do novije historije, kao i kroz različite discipline. Klasična i srednjovjekovna historija, kao i osmanski period, nisu zastupljeni u ovom broju časopisa. Razlog tome vidimo u činjenici da za navedene periode oskudijevamo izvorima uopće, a posebno kada je riječ o izvorima koji bi nam omogućili proučavanje tema iz historije ženskog djelovanja. Naime, u ovdašnjim historijskim izvorima žene se, naročito one iz nižih društvenih slojeva, najčešće pojavljuju na marginama. Iako se može pretpostaviti da su žene iz viših društvenih krugova, zahvaljujući svome porijeklu i privilegijama, imale veću šansu za istaknutiju društvenu poziciju i povoljnije životne perspektive, i njihova prisutnost u očuvanim izvorima ostaje fragmentarna ili zanemarena. Takva neravnomjerna zastupljenost svjedoči o kompleksnosti rodne nevidljivosti u historiografiji gdje ni pripadnost višim društvenim slojevima nije bila dovoljna garancija za artikulaciju ženskog glasa u spomenutim narativima.

Sa osmanskim periodom u historiji Bosne i Hercegovine, ali i regiona, završava tzv. predmoderni doba povijesti, pa bi se očekivalo da su „modernizacija“ i „civilizatorska misija“ nakon velikih revolucija donijeli nove obrasce društvenog ponašanja iz kojih bismo mogli čitati drugačiju povijest. Međutim, radovi poput onog Amile Kasumović o čedomorstvu krajem XIX i početkom XX stoljeća pružaju uvid u realnost tog vremena. Slučajevi ubistava novorođenčadi, prikrivanje zločina, saučesništvo, predviđene kazne i njihovo sprovođenje ili izostanak sprovođenja, ukazuju na položaj žena u društvu koje se suočavalo s izazovima modernizacije. Fenomen čedomorstva, kao tipično ženski zločin, oslikava duboke rascjepke unutar patrijarhalnog društva i porodice. Bez obzira na to što ne postoje precizni statistički podaci, broj obrađenih slučajeva, s vrlo potresnim detaljima načina izvršenja, pokazatelj je učestalosti i obimnosti ovog fenomena, a samim tim i opravdanosti bavljenja ovim pitanjem iako je to prva historiografska studija koja se temeljito bavi čedomorstvom u Bosni i Hercegovini. Dostupni izvori omogućili su autorici da iznese određene zaključke o socijalnom i ekonomskom stanju počiniteljica, koje se u većini slučajeva pokazalo kao izrazito nepovoljno; o njihovoj starosnoj dobi, pri čemu je

riječ uglavnom o vrlo mladim ženama; o bračnom statusu gdje se bilježi približno jednak broj udatih i neudatih žena, te na koncu i o obrazovanju koje je bilo izuzetno ograničeno i nedovoljno.

Obrazovanje žena kroz historiju bilo je često limitirano društvenim normama, političkim sistemima i ekonomskim faktorima. U mnogim društvima žene su se suočavale s preprekama u pristupu obrazovanju, ali su se kroz stoljeća i borile za pravo na učenje i akademski napredak. Jagoda Truhelka, pedagogica i književnica koja je djelovala u Bosni početkom XX stoljeća, ostavila je dubok trag na žensko obrazovanje. Njeni stavovi i pogledi na obrazovanje žena i danas su predmet analize i uporedbe sa stavovima muških kolega, čiji su se radovi koristili kao udžbenici u učiteljskim školama. Mitsutoshi Inaba u svom radu pokazuje kako Truhelka odstupa od institucionalnog obrazovnog modela i nudi alternativnu verziju obrazovanja djevojaka, te zaključuje da ona zagovara obrazovanje koje osnažuje ne samo intelekt, već njeguje i unutrašnji svijet učenica, njihovu dušu, emocije i moralne vrijednosti, što je bila rijetka perspektiva u tada dominantnoj pedagogiji. Inabin članak doprinosi razumijevanju kako su žene poput Truhelke koristile obrazovanje kao prostor za artikulaciju vlastitih ideja koje su bile profesionalne, ali i rodno osviještene. Iako u ovom radu Inaba nije uzeo u obzir Truhelkin književni rad smatramo važnim naglasiti da je ona i kroz književnost nudila uzore koji nadilaze stereotipe o ženama kao pasivnim akterima historije.

Pitanje obrazovanja žena i u kasnijem periodu ostalo je neadekvatno riješeno, naročito u muslimanskim sredinama. Promjene u percepciji mjesta i uloge žene muslimanke u društvu odvijale su se sporo, što potvrđuje građa koju je za ovaj broj časopisa pripremio Ajdin Muhedinović. Njegov prilog ukazuje na primjer pojedinačnih nastojanja da se unaprijedi obrazovanje žena, ali istovremeno prikazuje opstrukcije koje su proizlazile iz konzervativnih stavova zajednice. Muhedinović koristi arhivske dokumente, uključujući pismo jedne učiteljice upućeno Ulema-medžlisu, kako bi rekonstruisao tok događaja. Zahvaljujući priređenoj građi moguće je analizirati institucionalne stavove prema obrazovanju žena, reakciju lokalnih imama, kao i njihovu interpretaciju same vjere i sve to uz razumijevanje šireg društvenog konteksta sredinom XX stoljeća.

Dva priloga autorica iz susjednih zemalja također obrađuju važne aspekte položaja žena u društvu. Radovi Svetlane Stefanović i Ane Rajković-Pejić usmjereni su na različite aspekte ženskog društvenog angažmana u Jugoslaviji i njenim predmodernim državnim oblicima, ali imaju zajednički cilj – osvijetliti žensko iskustvo kroz prizmu borbe i otpora. Jedan od gorućih društvenih problema sa kojim se susretala cijela

Evropa u XIX stoljeću, nakon industrijske revolucije, je prostitucija i trgovina bijelim robljem koja je podrivala moralne temelje društva ugrožavajući duhovno i fizičko zdravlje stanovništva, kako navodi Svetlana Stefanović, koja je fokus u istraživanju ove teme usmjerila na područje Srbije u periodu od 1840. do 1940. godine. Kroz interdisciplinarni pristup koji uključuje pravnu, medicinsku i društvenu perspektivu, autorica prikazuje kako se žene, suočene s prijetnjama poput prostitucije i međunarodne trgovine ljudima, pojavljuju ne samo kao žrtve nego i kao aktivistkinje i pokretačice zakonskih reformi.

S druge strane, Ana Rajković-Pejić istražuje štrajkaške prakse žena radnica u Hrvatskoj između 1918. i 1939. godine. Svoje istraživanje usmjerila je na konkretne štrajkove u industrijskim pogonima i načine na koje su žene organizirale otpor kroz sindikate, štrajkačke kuhinje i lokalnu solidarnost. Dakle, u fokusu njenog istraživanja su radnice u Hrvatskoj između dva svjetska rata, koje su organizovanjem štrajkova nastojale poboljšati svoje socijalne i ekonomske uslove, uprkos represivnim društvenim okvirima tadašnje Jugoslavije. Unatoč razlikama u tematici, oba rada povezuje fokus na žensku subjektivnost: Stefanović žene prikazuje kroz prizmu borbe protiv seksualne represije, dok Rajković-Pejić ukazuje na njihovu ulogu u borbi za bolji ekonomski i socijalni položaj. Ovi radovi zajedno doprinose razumijevanju rodne historije Jugoslavije, pokazujući kako su žene iz različitih društvenih slojeva bile važni akteri promjena.

Autorica prvog rada u bosanskohercegovačkoj historiografiji koji se bavi pitanjima prekida trudnoće, kontracepcije i planiranja porodice je Aida Ličina-Ramić. U kontekstu jugoslavenskog projekta emancipacije žena, autorica prikazuje kako su reproduktivna prava bila oblikovana između medicinskih potreba, ideoloških ciljeva i patrijarhalnih normi. Rad pokazuje da su državne politike nastojale promovisati planiranje porodice kao dio modernizacije društva, ali su se istovremeno suočavale s društvenim otporom i nerazumijevanjem u lokalnim zajednicama. Centralna teza rada je da su žene u ovom periodu bile istovremeno objekt zdravstvenih reformi i subjekt ideoloških borbi, a njihova reproduktivna prava nisu bila neutralna nego duboko politička. Osim individualnih odluka, planiranje porodice ima širi društveni značaj jer doprinosi osnaživanju žena, smanjenju siromaštva i održivom razvoju. Međutim, u nekim dijelovima svijeta, pristup sigurnim i efikasnim metodama planiranja porodice još uvijek nije dostupan svim ženama. Stoga je rad Ličine-Ramić posebno značajan jer donosi pregled bosanskohercegovačkog iskustva u vezi s abortusom, kontracepcijom i seksualnim odgojem kroz primjere iz prakse i stanja na terenu 50-ih i 60-ih godina XX stoljeća. Tema ovog rada dobrim dijelom povezana je i sa

pitanjem čedomorastva o čemu je već bilo riječi. Tematska veza između čedomorstva, abortusa i kontracepcije ogleda se u njihovom zajedničkom odnosu prema kontroli rađanja i društvenim normama koje oblikuju reproduktivne odluke. Čedomorstvo je kroz historiju često bilo povezano s ekonomskim pritiscima ili kulturnim preferencijama, poput favoriziranja muške djece. S druge strane, abortus i kontracepcija predstavljaju modernije metode kontrole rađanja koje omogućavaju ženama veću autonomiju u odlučivanju o reprodukciji. Međutim, etički diskurs oko ovih tema često je kontroverzan. Kritičari abortusa ponekad ga uspoređuju s čedomorstvom, dok zagovornici prava na abortus ističu razliku između fetusa i rođenog djeteta. Kontracepcija, iako manje stigmatizirana, također izaziva rasprave u kontekstu religijskih i kulturnih uvjerenja. U oba konteksta, žene su često djelovale u tišini, bilo da skrivaju trudnoću, abortus ili čin čedomorstva, zbog straha od osude i društvene izolacije. Kasumović u svom radu prikazuje represivne mjere vlasti prema čedomorstvu, dok Ličina-Ramić analizira pokušaje države da kroz zdravstvenu politiku interveniše u privatni život žene. Povezivanjem ova dva rada dobijamo kontinuum ženskog iskustva, od kriminalizacije i stigmatizacije u Habsburškoj Bosni do pokušaja emancipacije u socijalističkoj Jugoslaviji. Ipak, oba perioda pokazuju da su reproduktivna prava žena bila duboko politička, često zanemarujući stvarne potrebe i glasove žena.

Autori su prilikom pisanja svojih radova konsultirali na desetine relevantnih naslova i izvora o pitanjima koja nas kao društvo svakodnevno muče. Sve to ne bi bilo moguće bez izvorne građe koja se pomno čuva u arhivima. Korištenje arhivske građe, kao jednog od važnijih izvora spoznaje, doprinosi kredibilitetu naučnih radova jer omogućava direktan uvid u izvore, umjesto oslanjanja na sekundarne interpretacije. U Bosni i Hercegovini arhivi i druge institucija čuvaju bogatu građu koja može biti od velike koristi istraživačima. Upravo na to skreće nam pažnju rad dugogodišnje uposlenice Arhiva Bosne i Hercegovine Mine Kujović, koja istražuje (ne)vidljivost žena u arhivskim fondovima i zbirkama u periodu od 1878. do 1941. godine. Iako su žene često bile marginalizirane u arhivskim zapisima, ovaj rad ukazuje na načine na koje su žene postajale društveno vidljivije, kao službenice, prosvjetne radnice i liječnice, što se reflektovalo u arhivskim materijalima tog perioda. Iako je autorica istakla da joj nije cilj pisati o ženama i ženskim pitanjima, nego pružiti informacije o vidljivosti, odnosno nevidljivosti žena u arhivskim fondovima, njen rad jeste upravo pisanje o ženama i pitanjima iz historije žena koji nudi osnovu za dalja istraživanja o ženskom aktivizmu, obrazovanju i radu u Bosni i Hercegovini u navedenom periodu.

Ovaj broj *Historijskih traganja* uvodi novu rubriku – Građa, u kojoj su predstavljeni ispisi relevantnih izvora. Značajan doprinos ovom dijelu časopisa dali su Ajdin Muhedinović, o čijem prilogu je već bilo riječi, te urednica Veladžić. Svojim prilogom, odabranim izvorima iz lične zbirke Melike Salihbegović, Veladžić nam pruža vrijedne intimne uvide u unutarnji svijet žene koja se borila protiv ideološke represije, koristeći pisanu riječ kao oružje. Veladžić u popratnom tekstu, ukazuje kako su društvene promjene tog perioda uticale na identitet i iskustva žena, upućuje na zapise Melike Salihbegović kao vrijedan izvor za razumijevanje tog vremena u kontekstu sjećanja jedne muslimanke koja je u kasnom socijalizmu, tokom 1980-ih godina, bila proganjana i jedno vrijeme provela u zatvoru. Time se otvara prostor za alternativnu historiju socijalizma, onu koja se ne piše iz perspektive institucija već iz ličnog otpora i ženskog iskustva.

Primjer interdisciplinarnog pristupa predstavlja rad historičarke književnosti Merime Omeragić. Fokusiran na antologiju *Od stiha do pjesme* Ajše Džemile Zahirović, tekst ukazuje kako je dominantni književni narativ oblikovan kroz rodno selektivne pristupe koji su marginalizirali žensko pjesništvo, a upravo se Zahirović predstavlja kao pionirka ženskog pjesničkog izraza koja se suprotstavila navedenoj marginalizaciji. Ovaj rad je važna intervenciju u prostor književne historiografije Bosne i Hercegovine, doprinosi ne samo rehabilitaciji zaboravljene autorice već i ukazuje na sistematsko zanemarivanje ženskih književnih glasova. Sličan pristup primijenjen je i u radu Dženane Arnautović, koja istražuje doprinos Nataše Šahinović, profesorice historije umjetnosti, na zaštiti kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine kroz muzejski i terenski rad. Autorica ističe kako je Šahinović svojim naučnim radovima, muzejskim postavkama i projektima za urbane komplekse oblikovala pristup zaštiti kulturne baštine, te da njeno ime zaslužuje trajno mjesto među istaknutim ličnostima Bosne i Hercegovine. Iako pripadaju različitim područjima istraživanja, oba rada se bave afirmacijom ženskog doprinosa bosanskohercegovačkoj kulturi, koji je kroz historiju često bio zanemaren ili marginaliziran.

Radovi predstavljeni u ovom broju *Historijskih traganja*, uključujući i niz osvrta i prikaza aktuelnih historiografskih radova, ovaj put sa fokusom na teme iz rodne historije, proširuju granice našeg znanja o položaju i ulozi žena u bosanskohercegovačkoj prošlosti, doprinoseći dekonstrukciji tradicionalnog, često muškocentričnog narativa „velike historije“. Cijenimo da stvarna vrijednost svakog od predstavljenih priloga ne leži isključivo u kvalitetu odgovora koje pružaju na postavljena pitanja, već jednako, ako ne i više, u njihovom otvaranju prostora za nova promišljanja, postavljanje dodatnih pitanja i poticanju daljih istraživanja.

Adresa autorice
Author's address

Elmedina Duranović
Univerzitet u Sarajevu
Institut za historiju
elmedina.duranovic@iis.unsa.ba

